

กลยุทธ์การสื่อสารของหนังตะลุงเทพลิ้น ผ่องแก้ว ตะลุง 3 ภาษา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
Communication strategies of Tepsil Pongkeaw tri-lingual shadows puppets show,
Suratthani Province

สุวิมล เวชวิโรจน์*

คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

Suwimon Vatviroj*

Faculty of Management Science, Suratthani Rajabhat University

บทคัดย่อ

การศึกษากลยุทธ์การผ่านหนังตะลุง เป็นการทำความเข้าใจสื่อและวัฒนธรรมแห่งการดำรงอยู่หรือปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งต้องอาศัยกลยุทธ์หรือวิธีการในการสื่อสารด้วยการเลือกรูปแบบธรรมชาติของการสื่อสารที่เหมาะสมในแต่ละสถานการณ์ ทั้งนี้ สามารถจำแนกการสื่อสารผ่านหนังตะลุง แบ่งเป็น 2 ยุค คือ ยุคอดีตนายหนังเลือกใช้กลยุทธ์ปิดช่องทางการสื่อสารกับบุคคลภายนอก หรือมีลักษณะต่อต้าน (resistance) ไม่ให้วัฒนธรรมภายนอกไหลเข้าสู่พื้นที่ทางกายภาพของคณะหนังตะลุง และยุคพ.ศ. 2546-ปัจจุบัน สังคมเริ่มมีแนวโน้มเปิดตัวต่อสังคมภายนอกมากขึ้น ทำให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง สามารถจำแนกออกเป็น 3 ประการ กล่าวคือ ประการแรก การใช้กลยุทธ์ การขยายศักยภาพการสื่อสารด้วยการภาคได้ถึง 3 ภาษา คือ ภาษาไทยกลาง ภาษาถิ่นใต้ และภาษาอังกฤษ ประการที่สอง กลยุทธ์การขยายต้นทุนชีวิต และประการที่สาม กลยุทธ์การเสริมเครือข่าย ในรูปแบบของการขยายพื้นที่ การขยายกลุ่มคน และการขยายไปยังสื่อประเภทอื่นๆ

คำสำคัญ : กลยุทธ์การสื่อสาร หนังตะลุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

Abstract

To study strategies through shadow puppets shows is the understanding the media and culture of existence or adapted to fit the changing context. This requires a strategy or method of communication by choosing the appropriate form of communication in each situation. The communication can be classified throughout shadow puppets as 2 periods are 1) the show's producer chose strategies to close communication channels with outsiders or resistance character. No external culture flows into the physical area of the band, and 2) year 2546 B.E. – present. The society is more likely to be open to the outside world made known broadly. It can be classified as 1) utilizing the strategy to expand communication with 3 languages are Central Thai Dialogue, Southern Thai Dialogue, and English. 2) Life expansion strategy and 3) Strategies to strengthen the network in the form of area expansion, group of people, and other media.

Keyword: Communication Strategies, Shadow Puppets, Suratthani Province

บทนำ

“หนังตะลุง” เป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวภาคใต้และสามารถสื่อสารตัวตนหรืออัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างลงตัว จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับหนังตะลุงเมืองสุราษฎร์ธานี พบว่า วิธีการใช้หนังตะลุงเริ่มต้นก่อตัวขึ้นในบริบทชุมชนท้องถิ่น ชาวบ้านได้รับชมรับฟังหนังตะลุงเพื่อบอกเล่าข่าวสารความรู้ความเคลื่อนไหวของสังคม และมักจะทำการแสดงกันที่ “วัด” อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นศูนย์กลางของชุมชน อย่างไรก็ตาม หนังเทพสิน ผ่องแก้ว ตะลุง 3 ภาษา มหาบัณฑิต ของเมืองสุราษฎร์ธานีนั้น มีจุดเด่นอยู่ที่ถ่ายทอดออกมาได้ถึง 3 ภาษา กล่าวคือ ภาษาไทยกลาง ภาษาถิ่นใต้ และภาษาอังกฤษ ซึ่งใช้เป็นสัญลักษณ์ในการรวมแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับประเทศสมาชิกในกลุ่ม AEC เช่น ประเทศเวียดนาม มาเลเซีย เขมร จีน และญี่ปุ่น เป็นต้น จากลักษณะโดดเด่นเช่นนี้ ทำให้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานจังหวัดสุราษฎร์ธานีนำมาเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวอย่างหนึ่งของจังหวัดแล้ว ยังมีการสร้างเครือข่ายเยาวชนสานต่อที่คอยทำหน้าที่เป็นลูกคู่สมัครเล่น และเป็นนายหนังตะลุงรุ่นใหม่ขึ้นในนามของ “ศ.เทพศิลป์” หรือศิษย์เทพศิลป์ ไว้แสดงตามสถานที่ต่าง ๆ ทำให้การแสดงหนังตะลุงเป็นที่รับรู้ของผู้คนในวงกว้าง

กระบวนการสื่อสารด้วยการแสดงหนังตะลุง หากพิจารณาตามองค์ประกอบการสื่อสาร SMCR สามารถแยกได้ดังต่อไปนี้

- S- Sender ผู้ส่งสารหรือนายหนัง เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ขีดหนัง ชักกล่อมและควบคุมการแสดง
- M- Message เนื้อเรื่องที่หนังตะลุงแสดงในแต่ละครั้งจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับชุมชน มักเป็นเรื่องใกล้ตัวกับผู้ชม โดยจะมีทั้งบทกลอน บทขับร้อง การขีดตัวหนังและเสียงดนตรี ซึ่งจะมีเสียงบรรเลงของเครื่องดนตรีประกอบในแต่ละฉาก
- C-Channel รูปหนังตะลุงทำหน้าที่เป็นสื่อและแหล่งกำเนิด รวมถึงช่องทางการสื่อสารในการแสดงหนังตะลุงที่นำไปใช้ในโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ อย่างเช่น งานวัด งานประเพณี งานบุญ การถ่ายทอดผ่านสื่อมวลชน การบันทึกเทป ซีดี หรือวีซีดี Youtube เว็บไซต์ เป็นต้น
- R-Receiver ผู้รับสาร เป็นคนที่รับชมรับฟังเสียงภาคหนังตะลุง เพื่อให้รับรู้ถึงเนื้อหาหรือเป้าหมายของเสียงที่ได้ยิน

จากองค์ประกอบของการสื่อสารทั้งสี่ประการที่กล่าวมา คือ ผู้ส่งสาร เนื้อหาสาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสารจึงกล่าวได้ว่า การแสดงหนังตะลุงเป็นกระบวนการสื่อสารโดยมีการถ่ายทอดจากตัวผู้ส่งสารผ่านรูปหนังตะลุงไปยังผู้รับสารเพื่อเป็นการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร

ทั้งนี้ จากพัฒนาการของวัฒนธรรมการแสดงหนังตะลุงของชุมชนบ้านไสขามเดิมที่นั้นจากการศึกษาพบว่าชุมชนบ้านไสขามในอดีตไม่เคยมีคณะหนังตะลุงในชุมชนมาก่อน แต่จะอาศัยหนังตะลุงในชุมชนใกล้เคียงของจังหวัดสุราษฎร์ธานีมาร่วมสืบสานวัฒนธรรมผ่านทางกิจกรรมของชุมชน เช่น การแสดงตามงานประจำปีของวัด หรือตามงานบุญของชาวบ้าน วันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น ซึ่งถือได้ว่าคณะหนังตะลุงที่มาแสดงเป็นหนังตะลุงรุ่นอาวุโสที่คณะหนังตะลุงเทพสิน ผ่องแก้วได้ฝากตัวเป็นศิษย์กับนายหนังหลายท่าน เช่น อาจารย์ศรีพัฒน์ เกื้อสกุล ศิลปินดีเด่นแห่งชาติ อาจารย์ประสงค์ รัตนคช อาจารย์ธำกร นายหนังคณะธำกรศิลป์ สิทธิราษฎร์ ซึ่งนับว่าเป็นช่วงเวลาของการสืบทอดและปรับตัวโดยธรรมชาติ (by nature) ของตัวสื่อที่สัมพันธ์กับบริบทชุมชน นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 เป็นต้นมาได้มีหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชนเข้ามาดูแล

เรื่องการแสดงหนังตะลุง เช่น โรงเรียนบ้านไทรขาม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) หรือมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี ฯลฯ ที่ได้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมการแสดงหนังตะลุงให้ขยายไปสู่การรับรู้ของผู้คนในวงกว้าง ทั้งนี้เพื่อให้เป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของทางจังหวัดสุราษฎร์ธานี นอกจากนี้ยังเป็นการส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะในส่วนของนักแสดงหนังตะลุงซึ่งจัดขึ้นเป็นงานใหญ่ประจำทุก ๆ ปีควบคู่ไปกับการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว ซึ่งหากไม่มีองค์กรเหล่านี้เข้ามาช่วยพยุงการแสดงหนังตะลุงเอาไว้ ก็อาจทำให้หนังตะลุงสูญหายไปจากชุมชนแล้วก็เป็นได้

จากเส้นทางแห่งร่องรอยทางด้านมิติประวัติศาสตร์ดังที่ได้กล่าวมานั้น อาจจะสามารถกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมการแสดงหนังตะลุงได้มีการสืบทอดและปรับตัวโดยธรรมชาติ (by nature) และผ่านการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกชุมชน (by plan) เพื่อให้สอดคล้องกับกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคม อย่างไรก็ตาม คำถามที่เกิดขึ้นตามมาจากการสืบทอดและปรับตัวที่ผ่านมามีกระบวนการต่อสู้เพื่อรักษาตัวตนเอาไว้ผ่านทางหนังตะลุง และสะท้อนให้เห็นกลวิธีในการปรับตัวเพื่อให้อยู่รอดและดำรงอยู่ให้ได้ ดังนั้นจึงทำให้เกิดความสนใจที่จะศึกษากลยุทธหรือกลวิธีใดบ้างในการสื่อสารผ่านหนังตะลุงให้ผู้คนที่ทั้งในและนอกประเทศได้รู้จัก ซึ่งถือเป็นการปูทางให้เกิดการสืบทอดวัฒนธรรมหนังตะลุงให้คงอยู่กับสังคมชนบทภาคใต้และยังคงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดวัฒนธรรมของชุมชนต่อไป สามารถจำแนกการศึกษาออกเป็น 2 ยุคดังต่อไปนี้

ยุคอดีตทำให้เราพอมองเห็นได้ว่าการแสดงหนังตะลุงมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตของผู้คนที่ผูกพันกับสภาพธรรมชาติ วิธีการสืบทอดก็เป็นอย่างชาวบ้าน กล่าวคือ อาศัยการบอกเล่า “จดจำ ได้รับความรู้ ทำตามครู รู้แบบซึมซับ ได้รับความพึงพอใจ” การละเล่นพื้นบ้านจึงเป็นการมอบคุณค่าทางจิตใจแล้วยังสะท้อนให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นมีความเรียบง่าย และอาศัยอยู่ในแต่ละคณะในลักษณะ “ปัจเจกบุคคล” ซึ่งหนังตะลุงเป็นสื่อที่สำคัญต่อระบบการสื่อสารในชีวิตประจำวันของผู้คน ด้วยเหตุนี้ หนังตะลุงจึงมีนัยทำให้เกิดการแบ่งคณะในแต่ละค่ายหนังด้วยการรักษาศักดิ์ศรีแห่งความเป็นหนังตะลุงไว้ในค่ายของตนเท่านั้น พร้อม ๆ ไปด้วยทำหน้าที่ถ่ายทอดความบันเทิงด้วยเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นกลไกในการต่อสู้ ต่อรองเพื่อดำรงไว้ซึ่งหนังตะลุงในแบบของเมืองสุราษฎร์ธานี

กลยุทธ์ต่อต้านการสื่อสารกับคณะหนังตะลุง

ในอดีตการเป็นนายหนังมักสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่เป็นนายหนังมาก่อน และการสืบเชื้อสายความเป็นนายหนังจะมีในสายตระกูลเดียวกันเท่านั้น ซึ่งผู้ที่เป็นนายหนังจะต้องมีความเชี่ยวชาญในวิชาชีพแล้วยังจำเป็นต้องมี “ปัจเจกลักษณะ” ในแบบฉบับของตนเองด้วยการเลือกใช้กลยุทธ์ปิดช่องทางการสื่อสารกับคนนอกคณะ หรืออาจกล่าวเป็นนัยในลักษณะต่อต้าน (resistance) หรือใช้การสื่อสารแสดงความไม่พอใจหรือกีดกันไม่ให้วัฒนธรรมภายนอกไหลเข้าสู่พื้นที่ทางกายภาพของคณะหนังตะลุงตั้งค่ายยืนยงของหนังศรีพัฒน์ได้เล่าให้ฟังว่า

สมัยก่อนหนังแต่ละคณะต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างหาชื่อเสียงของตนเองเพื่อสร้างรายได้ มุ่งเพียงให้คณะอื่นเกิดความเสียม ถึงขนาดใส่ยาพิษกันเลยทีเดียว แต่ไม่เหมือนทุกวันนี้ หนังต้องอยู่ร่วมกัน ไม่อย่างนั้นก็จะอยู่ไม่รอด

(นายศรีพัฒน์ เกื้อสกุล, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2559)

จากเรื่องเล่าของหนังศรีพัฒนาสะท้อนให้เห็นว่าวิถีชีวิตของหนังตะลุงในอดีตนั้น จะสื่อสารถึงความเป็นเครือญาติที่สามารถสร้างความรู้สึก (shared feeling) ระหว่างกัน ซึ่งใช้เป็นกลไกผูกสายสัมพันธ์ความเป็นเครือญาติดังกล่าวไว้ พร้อม ๆ กับมีส่วนในการเสริมสร้างความเข้มแข็ง (strengthening) ให้สานสัมพันธ์ในเครือญาติได้แน่นแฟ้นมากขึ้น และวิธีการดังกล่าวเป็นกระบวนการที่คณะหนังตะลุงใช้เป็นกลไกควบคุมทางสังคม (social control mechanism) อีกชั้นหนึ่ง โดยมีเป้าหมายเพื่อใช้วัตรปฏิบัติเป็นไปตามแบบแผน

จนกระทั่ง พ.ศ. 2546-ปัจจุบัน เมื่อสังคมเริ่มมีแนวโน้มเปิดตัวต่อสังคมภายนอกมากขึ้น ทำให้อัตลักษณ์แห่งเมืองสุราษฎร์ธานีชัดเจนและเป็นที่รู้จักในวงกว้าง โดยเลือกใช้กลยุทธ์สื่อในการพัฒนามากยิ่งขึ้น สามารถจำแนกออกเป็น 3 ประการ ประการที่หนึ่ง กลยุทธ์การขยายศักยภาพการสื่อสาร

จังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นหนึ่งในหลายจังหวัดทางภาคใต้ที่มีการแสดงหนังตะลุง แต่สิ่งที่ทำให้จังหวัดสุราษฎร์ธานีมีความแตกต่างจากจังหวัดอื่น ๆ ในภาคใต้ก็คือ การมีหนังตะลุง 3 ภาษา ทำให้สามารถขยายพรหมแดนของผู้ชมในวงกว้างมากขึ้น ไม่เพียงแต่ผู้ชมซึ่งเป็นคนไทยเองเท่านั้นชาวต่างชาติก็สามารถเข้าใจความหมายและอรรถรสของการสื่อสารออกไปจึงได้คิดค้นรูปแบบของการนำเสนอหนังตะลุงใหม่ด้วยการเพิ่มภาษาอังกฤษเข้าไปด้วย จากเดิมที่ใช้แต่ภาษาถิ่นใต้ และภาษากลางซึ่งได้รับการตอบรับจากชาวต่างชาติเป็นอย่างดี และทำให้หนังตะลุงเป็นที่รู้จักในวงกว้างมากขึ้น ดังบทสัมภาษณ์ชาวต่างชาติที่มารุมล้อมดูหนังตะลุงว่า

จากคำยืนยันของนักท่องเที่ยวยุคใหม่ เป็นการแสดงให้เห็นบทบาทของนายหนังเทพสินในฐานะนักการสื่อสาร (communicator) ที่ไม่เพียงขับร้องกลอนหนังตะลุงได้เท่านั้น หากแต่เป็นคนกลางเชื่อมเนื้อหาสาระให้เข้ากับผู้รับสาร หรืออาจกล่าวได้ว่า นายหนังทำหน้าที่เป็น “ผู้แปลงเนื้อหาสาระ” (message translator) ซึ่งผู้ที่เป็นนายหนังได้ดีจำเป็นต้องเป็นผู้ที่ใช้ความรู้ ความสามารถ ภูมิหลัง และความเป็นคนในชุมชนประกอบกับความเข้าใจในวัฒนธรรมชุมชนเป็นอย่างดี ในการจัดการเนื้อหาเพื่อให้ผู้ชมเข้าใจ ขณะเดียวกันยังสะท้อนให้เห็นศักยภาพของหนังตะลุงที่พยายามผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เปิดรับต่อโลกภายนอกมากขึ้นผ่านปัจจัยหลักของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ กระแสการท่องเที่ยวและสื่อวัฒนธรรมที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยกำลังส่งเสริมและสนับสนุนให้ใช้วัฒนธรรมหนังตะลุงเป็นจุดขายในด้านประชาสัมพันธ์จังหวัด สิ่งเหล่านี้เป็นการเปิดโอกาสและดึงดูดให้ผู้ชมต่างวัฒนธรรมได้เข้ามาเรียนรู้ตัวตนของคนสุราษฎร์ธานีผ่านวัฒนธรรมหนังตะลุง

ประการที่สาม กลยุทธ์การเสริมเครือข่าย การแสดงหนังตะลุงเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ไม่เพียงแต่ประกอบสร้างอัตลักษณ์ของความเป็นคนสุราษฎร์ธานี แต่ยังต้องอาศัยการต่อกันกับสาขาเพื่อสร้างการรับรู้และเป็นหลักประกันความอยู่รอดของสื่อพื้นบ้านเอง ด้วยเหตุนี้ทำให้พบศักยภาพของศิลปะการแสดงหนังตะลุงที่เป็นสื่อการแสดงจึงทำให้สื่อมีการแตกตัวเป็นกลุ่มย่อย ๆ ลงไป (sectorial) ส่งเสริมให้ลูกหลานหรือสมาชิกในชมรมหน้าเทพศิลป์ซึ่งเป็นเยาวชนรุ่นใหม่ของชุมชนมาร่วมสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 3 ประเด็น ประเด็นแรก การขยายพื้นที่ ลักษณะการสื่อสารในแบบดั้งเดิมยังคงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนสุราษฎร์ธานีก็คือ ธรรมเนียมการสื่อสารแบบบอกเล่า (oral tradition) ที่หากมีข่าวสารต่าง ๆ ไหลเวียนเข้ามาในชุมชนก็จะมีการสื่อสารบอกเล่าปากต่อปากไปยังสมาชิกชุมชนคนอื่น ๆ ได้อย่างรวดเร็วโดยเฉพาะการสื่อสารที่ไหลผ่านวัฒนธรรมหนังตะลุง ซึ่งถือเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้ร่วมอารมณ์ ความรู้สึก และร่วมสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารความหมายระหว่างกันแล้ว ด้วยการใช้กระบวนการสื่อสารสองระดับ ได้แก่ ระดับแรกเป็นการสื่อสารระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน กับอีกระดับหนึ่งเป็นการสื่อสาร “ความเป็นคนสุราษฎร์ธานี” ให้สังคมโลกรับรู้ด้วยการขยายพื้นที่ไปยังต่างประเทศ ดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ของอาจารย์เทพสินที่ได้อธิบายว่า

ประเด็นนี้ว่า ส่วนงานแสดงหนังตะลุงในต่างประเทศที่ได้ไปแสดงมาแล้ว เช่น จีน มาเลเซีย สิงคโปร์ เวียดนาม และสหรัฐอเมริกา รวมถึงสื่อต่างประเทศ อย่างญี่ปุ่นยังให้ความสนใจมาทำสารคดีไปเผยแพร่ในประเทศญี่ปุ่น หลายต่อหลายครั้ง

(นายเทพสิน ผ่องแก้ว, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2559)

จากบทสัมภาษณ์ข้างต้น ทำให้พบว่าหนังตะลุงของคนสุราษฎร์ธานีมีการสื่อสารผ่านสื่อรุก หรือมีการใช้สื่อสมัยใหม่ช่วยขยายพื้นที่ในการสื่อสารเผยแพร่ศักดิ์ศรีคุณค่าของวัฒนธรรมของคนสุราษฎร์ธานีสู่สังคมโลก ประเด็นที่สอง การขยายกลุ่มคนการแสดงหนังตะลุงไม่เพียงแต่เป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชนเท่านั้น แต่ยังมีพบว่าในปัจจุบัน การแสดงหนังตะลุงยังสามารถสื่อสารช่วยขยายกลุ่มคนออกไปยังคณะหนังตะลุงค่ายอื่นๆ อีกด้วย ดังตัวอย่างบทสัมภาษณ์ หนึ่งทวี พรเทพ จังหวัดพัทลุง ได้กล่าวชื่นชมหนังตะลุงเมืองสุราษฎร์ฯ ว่าเอาให้ได้อย่างหนังเมืองสุราษฎร์ นายหนังมีความรักสามัคคี หรือที่อาจารย์สุมล ศ.ปทุม นาฏศิลป์ ได้กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่าเอาอย่างให้ได้เหมือนหนังเทพสิน สามารถหล่อหลอมให้เยาวชนมาเป็นนายหนังในอนาคต ศ.เทพศิลป์ กว่า 12 คณะ

(นายทวี พรเทพ, สัมภาษณ์, 23 มกราคม 2559)

และอีกหนึ่งกรณีตัวอย่างบทสัมภาษณ์ยกตัวอย่างหนังโก่ฟ้าจากจังหวัดสงขลาพูดคุยทางโทรศัพท์ ไม่เคยเจอหน้ากันเชิญให้มาพักที่บ้านศ.เทพศิลป์ เราเป็นมิตรโดยไม่เคยเห็นหน้า หรือแม้เวลาหนังศ.เทพศิลป์ ไปเล่นที่จังหวัดสงขลา หนังโก่ฟ้าก็มาให้กำลังใจ แม้โรงหนังจะห่างจากบ้านถึง 70 กิโลเมตรและอยู่รองานหนังเล็ก

(นายเทพสิน ผ่องแก้ว, สัมภาษณ์, 23 มกราคม 2559)

จากบทสัมภาษณ์ข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การแสดงหนังตะลุงมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนหรือหนังตะลุงคณะอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชน ทั้งนี้ เมื่อมีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ไว้มากขึ้นก็จะช่วยขยายผลในกระบวนการสื่อสารหนังตะลุงเมืองสุราษฎร์ธานีให้เป็นที่รับรู้ในวงกว้าง นอกจากนี้ ในการแสดงหนังตะลุงยังทำให้นายหนังและชาวบ้านในชุมชนเกิด “ความรู้สึกภาคภูมิใจ” ในการเป็นส่วนหนึ่งในการเผยแพร่และอนุรักษ์หนังตะลุงให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางขึ้น ซึ่งส่งผลให้เกิดความร่วมมือเป็นอย่างดี เห็นได้จากการสร้างชมรม “หน้าเทพศิลป์” ขึ้นในชุมชนเพื่อเชื่อมร้อยความสัมพันธ์กับชุมชนในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ดังคำกล่าวของหนังเทพสินในฐานะศิลปินหนังตะลุงของชุมชนบ้านไสขามได้กล่าวไว้ว่า หนังคนสุราษฎร์ให้ออกาส อบรมร่วมกัน หนังไม่มีการแบ่งค่าย อยู่รวมกันเป็นเอกภาพ อย่างอำเภอเวียงสระ มีหนังพรเพชร วงษ์ศิริ อำเภอกาญจนดิษฐ์ มีหนังเบ้น ศ.เทพศิลป์ เป็นการสร้างเครือข่าย การแยกออกไปเพื่อ “แตกหน่อ” แตกกิ่งก้านสาขา การทำแบบนี้ส่งผลดีต่อการเป็นอยู่ที่เกิดความให้เกียรติ อย่างเมื่อตอนให้หนังน้องเพียว ศ.เทพศิลป์ ผมส่งลูกศิษย์เป็นตัวแทน โดยให้ลูกศิษย์ไปเป็นตัวแทนก็ให้เกียรติ ลูกศิษย์ผมทุกคนยังเป็นเด็ก แต่ถูกหล่อหลอมสร้างบรรทัดฐาน ให้เป็นคนจิตอาสา จิตสาธารณะ ไม่เห็นแก่สินจ้างรางวัล มีคุณค่าทางความรู้สึกเกิดความภาคภูมิใจ และยังเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมของคนสุราษฎร์ฯด้วย

(นายเทพสิน ผ่องแก้ว ,สัมภาษณ์, 23 มกราคม 2559)

จากคำบอกเล่าของบรรดาศิลปินหนังตะลุงทำให้เข้าใจได้ว่าการอยู่อย่างระบบเครือข่าย จะช่วยสร้างความยั่งยืนแล้ว ยังเป็นการสร้างความภาคภูมิใจให้กับนายหนังรวมทั้งชาวบ้านในชุมชนเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นการตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมหนังตะลุงไม่ว่าจะเป็นในด้านตัวศิลปินเอง หรือฝ่ายผู้ชมก็จะมีความหวงแหนวัฒนธรรมแขนงนี้มากขึ้นประเด็นที่สาม การขยายไปยังสื่อประเภทอื่น ๆ จากเดิมที่หนังตะลุงเคยดำรงอยู่ในวิถีชีวิตชาวบ้าน แต่ในปัจจุบันพบว่า การแสดงหนังตะลุงถูกนำมาจัดระบบใหม่เพื่อให้เป็นอัตลักษณ์ของ

ทางจังหวัด เพื่อการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดให้บุคคลภายในและภายนอกได้รู้จัก โดยผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ นิตยสาร เป็นต้น ทำให้การแสดงผลงานซึ่งเป็นที่ยอมรับของคนในวงกว้าง และยังเป็นการขยายมิติด้านพื้นที่ (space) ให้แพร่กระจายมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทำให้นักท่องเที่ยวภายนอกได้แห่แหนเข้ามาเรียนรู้วัฒนธรรมหนังตะลุงเป็นจำนวนมาก นอกจากการทำงานกับ ททท. แล้ว ผมยังเคยทำงานทางด้านสื่อ อย่างการเป็นผู้ประกาศข่าว สถานีโทรทัศน์ช่อง 11 ผู้ดำเนินรายการวิทยุโทรทัศน์ ผู้ดำเนินรายการวิทยุกระจายเสียง วิทยากรบรรยายในสถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และเรือนจำกลางสุราษฎร์ธานี หรือแม้แต่สื่อต่างประเทศ อย่างญี่ปุ่นยังให้ความสนใจมาทำสารคดีไปเผยแพร่ในประเทศญี่ปุ่นหลายต่อหลายครั้ง สื่อในเมืองไทยก็เคยออกรายการ เช่น ที่ประเทศไทย คุณพระช่วย เทียวละไมไทยแลนด์ ฟ้าใส่น้ำใจงาม สะเก็ดข่าวช่อง 7

(นายเทพสิน ผ่องแก้ว, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2559)

จากตัวอย่างสื่อมวลชนที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น ผู้ศึกษาได้ตั้งข้อสังเกตประการหนึ่งว่า การสื่อสารหนังตะลุงที่ปรากฏในสื่อ นั้น นับเป็นความตั้งใจที่สื่อแต่ละฝ่ายต่างคาดหวังที่จะเข้าไปมีบทบาทส่งเสริมหรือเข้าไปใช้อีกสื่อหนึ่งเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่กันทั้งสองฝ่าย ในแง่นี้หากมองด้านสื่อสมัยใหม่เป็นตัวตั้ง ในการจัดทำรายการ ได้นำเสนอเนื้อหาวัฒนธรรมท้องถิ่นของ “หนังเทพสิน ผ่องแก้ว ตะลุง 3 ภาษา” ในการทำรายการสะท้อนให้เห็นว่าสื่อพื้นบ้านนั้นได้มีบทบาทในการส่งเสริมแก่สื่อมวลชนสมัยใหม่ อีกทางหนึ่งสื่อสมัยใหม่เองก็เป็นพื้นที่ที่ช่วยเผยแพร่และขยายคุณค่าของการแสดงหนังตะลุงออกไปสู่สังคมภายนอกได้ด้วยเช่น กรณีดังกล่าวเป็นรูปแบบที่ค่อนข้างเป็นแบบฉบับของความสัมพันธ์ที่ส่งเสริมซึ่งกันและกันระหว่างสื่อพื้นบ้านกับสื่อมวลชน ประเด็นที่สี่ การขยายต้นทุนชีวิต จากการดำเนินงานของหนังเทพสิน ในการจัดตั้งชมรมหน้าเทพศิลป์ ทำให้เด็กเยาวชนได้รับโอกาสทางสังคม เป็นการสร้างต้นทุนชีวิตแก่เด็ก โดยให้เด็กได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ด้วยการสืบสานวัฒนธรรมของท้องถิ่น ซึ่งเป็นทางเลือกหนึ่งของเยาวชนทั้งในและนอกท้องถิ่น ทำให้มีอาชีพ และสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว จากการแสดงบนเวทีในแต่ละครั้งเด็กจะได้ค่าตอบแทนซึ่งเป็นสินน้ำใจจากผู้ชม รายได้เหล่านี้ก็จะมีการแบ่งปันส่วนให้กับผู้แสดงทุกคน ทั้งนักดนตรี ลูกคู่ และนายหนัง ส่วนที่เหลือได้จัดเป็น “กองทุนให้กับศิลปินที่ไม่มีงาน” ซึ่งกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ลืมไม่ได้ เพราะเคยสร้างผลงานมาก่อน ดังนั้น สิ่งที่ยาวชนในชมรมหน้าเทพศิลป์ได้รับมีมากกว่า “เงินทอง” ซึ่งเป็นแค่ทุนนิยม แต่เป็นการ “ปลูกฝังจิตนิยม” แก่เด็กและเยาวชนให้เห็นคุณค่าทางศิลปะ ซึ่งไม่สามารถตีค่าเป็นสิ่งของเงินทองได้ แต่มีคุณค่าทางจิตใจ จากการสัมภาษณ์สมาชิกในชมรมหน้าเทพศิลป์ทุกคนพูดเป็นเสียงเดียวกันว่าที่มาเรียนครั้งนี้ ไม่มีค่าใช้จ่ายอะไรเลย นำหลวงไก่จะจัดให้พร้อม เท่าแต่มาเรียนและมาหัด ที่มาฝึกฝนครั้งนี้ได้ประโยชน์ในด้านได้รู้จักเพื่อนใหม่ รู้จักการทำงานเป็นกลุ่ม และสามารถหารายได้จุนเจือครอบครัวได้ด้วย

(นายอนุกานต์ พลจร, สัมภาษณ์, 23 มกราคม 2558)

ผมมารู้จักกับฟ้ไก่ตอนเข้าพิธีครอบครูหนัง ซึ่งนายหนังตะลุงแต่ละคนสามารถทำได้เพียงครั้งเดียว หรือว่าครั้งเดียวในชีวิต ผมก็ได้เจอฟ้ไก่ก็ได้ชักชวนเข้ามาร่วมคณะด้วย ซึ่งการเข้าร่วมคณะนี้ฟ้ไก่ได้ช่วยส่งเสริมสนับสนุน ช่วยรับงานแสดงให้รวมถึงอุปกรณ์การแสดงหนังตะลุงไม่ว่าจะเป็นเครื่องดนตรี รูปหนังตะลุง ซึ่งฟ้ไก่ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมที่กำลังจะจางหายไปในกลุ่มเยาวชนไม่ว่าจะเป็นผมหรือคนอื่นๆ จะเป็นกำลังของชาติที่จะรักษาศิลปะของไทยต่อไป

(นายทศพร เมฆมุสิก, สัมภาษณ์, 23 มกราคม 2559)

จากคำบอกเล่าที่เยาวชนในชมรมหน้าเทพศิลป์ได้ถ่ายทอดให้ผู้วิจัยฟังสะท้อนให้เห็นผ่านการพิสูจน์จากลูกศิษย์ว่าการเป็น “ครูหนัง” ที่สามารถครองใจศิษยานุศิษย์ได้อย่างจริงจังและยั่งยืนมีวิธีการหลากหลาย แต่วิธีการที่สำคัญซึ่งผ่านการพิสูจน์จากลูกศิษย์ของครูศิลป์หนังตะลุงเมืองสุราษฎร์ธานี คือ การแผ่เมตตาอย่างจริงจัง และการให้กับให้ โดยไม่หวังผลตอบแทน อย่่างไรก็ดี ในการเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงของท้องถิ่น ทำให้หนังเทพศิลป์ได้รับรางวัลจากกระทรวงวัฒนธรรม และได้รับรางวัล 76 คนดีนำทาง แทนคุณแผ่นดิน จากบริษัทเนชั่น มัลติมีเดีย กรุ๊ป จำกัด (มหาชน) ประจำปี 2551 และยังเป็นวิทยากรอาสาสมัคร ตัวแทนจากจังหวัดสุราษฎร์ธานีในการเผยแพร่วัฒนธรรม

บทสรุป

หนังตะลุงของคนสุราษฎร์ธานีใช้รูปแบบการสื่อสารในยุคอดีตโดยนำกลอุทธรณ์ต่อต้านวัฒนธรรมจากภายนอกมาใช้ เพื่อปิดช่องทางการสืบทอดไว้ในขณะของตนเอง แต่ทั้งนี้เนื่องจากอยู่ภายใต้เงื่อนไขปัจจัยการผลิตที่มากพอด้วยเช่นเดียวกัน ในขณะที่ยุคปัจจุบัน หนังตะลุงมีแนวโน้มเป็นสังคมเปิดมากขึ้น อันเนื่องมาจากการคมนาคมที่สะดวก และระบบเศรษฐกิจเป็นตัวแปรหลักทำให้การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมท้องถิ่นถูกกระแสจากแรงปะทะจากโลกภายนอก ด้วยเหตุนี้ ทำให้หนังตะลุงเลือกใช้กลอุทธรณ์การสื่อสารในรูปแบบของการสื่อสารเพื่อการพัฒนามากยิ่งขึ้น ประกอบด้วย กลอุทธรณ์การขยายศักยภาพการสื่อสาร กลอุทธรณ์การขยายต้นทุนชีวิต และกลอุทธรณ์การเสริมเครือข่าย ทั้งนี้วัฒนธรรมหนังตะลุงควรจะมีการวางแผนการปฏิบัติให้ครอบคลุมประกอบด้าน K-A-P ด้วยกล่าวคือ มีทั้งองค์ความรู้ ทักษะคิด และการปฏิบัติไปพร้อมๆ กัน เพื่อให้การสืบทอดเป็นไปอย่างครบเครื่อง

Reference

- Boontip, K. (2006). *ANALYSIS , TA-LUNG'S CLOWNS , TRADITIONAL MEDIA*. Thesis of the Requirement for the Degree Master of Education, Department of Educational Administration Graduate School. Chulalongkonmahawitthayalai. (in Thai).
- Kaeothep, K. (2006). *Communication and Cultural Domination*. Bangkok: Edisonpress product.co.ltd. (in Thai).
- Lapboon, P. (2007) . *Communication and Cultural Through the media play shadow*. Thesis of the Requirement for the Degree Master, Sukhothai Thammathirat Open University. (in Thai).
- Nakre, P. (2006). *The promotion of shadow plays for teenage spectators in Songkhla Province*. Thesis of the Requirement for the Master Degree of Faculty of Journalism and Mass Communication, Thammasat University. (in Thai).
- Narongrad, R. (2005). *MASS MEDIA AND MODIFICATION OF SHADOW PUPPETS 'NUNG TA LOONG'*. Thesis of the Requirement for the Master Degree of Mass Communication, Chulalongkorn University. (in Thai).

ผู้เขียน

อาจารย์สุวิมล เวชวิโรจน์

สาขา นิเทศศาสตร์ คณะ วิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
272 หมู่ 9 ตำบล ชุนทะเล อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี รหัสไปรษณีย์ 84100
e-mail: suwimon.vat@sru.ac.th